

Н.В. Зелінська, В.Є. Савчук

"ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ Т.ШЕВЧЕНКА": МІСТ МІЖ МИНУЛИМ І МАЙБУТНІМ

Повноцінний розвиток національної видавничої справи немислимий без наукового книговидання. Наукова література, акумулюючи здобутки поколінь та відображаючи сучасний стан людського пізнання у різних сферах, становить величезну неперехідну цінність.

Це особливо зрозуміло зараз, коли відкриваються для широкого загалу десятиліттями персховувані праці визначних українських учених, коли незаслуженно забута і відкинута українська наукова книга знову стає вирішальним фактором культури. Помітне місце серед повернутих нашому народові духовних багатств займають видання Наукового товариства імені Т.Шевченка (НТШ), і зокрема, його "Записки ..." – авторитетний, репрезентативний орган усієї української науки.

У 1982 р., надаючи Товариству імені Т.Шевченка нового статусу – з літературного воно було перетворене на наукове – його засновники (О.Барвінський, Ю.Целевич, О.Кониський та ін.) поставили за мету "на підвалинах ... товариства звигнути українсько-руську академію наук і sztuk" [1, т. 1, с. 212]. Була, однак, і ще одна мета – прямо не задекларована, проте очевидна для всіх, хто дбав про майбутнє свого народу. Це – становлення і розвиток власного наукового мовлення, піднесення загальної культури української мови. Мета, якщо пригадати мовну ситуацію кінця минулого століття в недержавній, поділеній між двома імперіями Україні, життєво важлива далеско не лише для науковців і діячів культури. Заборона офіційного функціонування української мови на тернах Лівобережної України, за словами І. Огієнка, "були накладені важкі пута на вкраїнську літературу, а особливо на вкраїнську науку, а разом з тим і на вкраїнську культуру. Українську інтелегенцію одірвали од народу і заборонили промовляти до його рідною мовою ..." [2, с. 212]. Що ж до Правобережжя, то тут не було таких жорстоких утисків, але не було і сприяння: українська мова в офіційних сферах не вживалася "за неpotрібністю ..." А відтак "Записки НТШ" покликані були не тільки об'єднувати наукові зусилля українців, але й нести *urbī et orbī* власний голос української науки.

Сьогодні, коли ми знову можемо ознайомитися з усіма 155 томами "Записок ...", що вийшли у Львові до директивного закрит-

тя НТШ (у 1940 р.), вражає подібність тогочасних проблем до тих, які постали перед сучасною україністикою: та ж нерозв'язаність багатьох питань української історії, літератури, загалом культури, ті ж активні пошуки власного шляху і власного місця у світовому науковому процесі – і все це на тлі подекуди болісного становлення україномовного наукового викладу (неусталеність наукової термінології, залежність від іншомовної лексики, відсутність найпоширеніших моделей наукових текстів тощо). Є, однак, і те, що вигідно відрізняє "Записки НТШ" від теперішніх наукових видань в Україні. По-перше, це парадоксально повна відповідність характеру викладу статей у "Записках ..." тим вимогам, які висуває до наукового стилю сучасна, переважно зарубіжна, лінгвостилістика, а разом з нею і такі прогресивні молоді науки, як теорія комунікацій, теорія аргументації, неориторика та ін. По-друге, це, на жаль, не реалізована в сучасній видавничій практиці концепція тематично і топографічно синкретичного видання. По-третє, це максимальна орієнтація на запити читачів, і причому не лише науковців, – що виявляється у тематиці, констrukції збірників та структурі окремих статей тощо.

Уже названого досить, щоб говорити про доцільність і необхідність використання – в сьгоднішніх умовах – досвіду видавців "Записок ...": це дозволить відновити перерваний "зв'язок часів", і водночас подолати разючу різницю в якості зарубіжних та українських наукових публікацій. Слід сказати, що в обмеженому типологічному спектрі наукових видань в Україні дуже бракує видання, подібного до "Записок НТШ". Певною мірою цю прогалину заповнили два томи (221 та 222-й) відновлених "Записок ...", що вийшли у Львові 1990 року. Але нерегулярність виходу збірників, а також відтворення у них переважно зовнішніх елементів структури первісних "Записок ..." свідчать про те, що проблеми не розв'язані. Про що йдеться? Перш за все, про зміщення деяких типографічних ознак порівняно з першими номерами "Записок ...".

Відомо, що "Записки НТШ" задумувалися не лише як організуючий центр наукової думки в українстві, але й як видання, що популяризує наукові знання, поширює інформацію про опубліковані роботи, оцінює результати наукової творчості. Зі сторінок "Записок ..." завжди можна було довідатися про стан розвитку та тематику досліджень української науки в цілому. Відповідно, і розраховані були "Записки ..." на читача-науковця в широкому розумінні, а то й просто на зацікавленого, в міру підготовленого читача. Так, у першій десятині томів поруч з філологічними працями вміщувалися статті з математики, фізики, історії тощо. Наприклад, у VII томі разом з граматикою К.Студинського друкувався "Опис подільських замків 1494 р."

М.Грушевського, а також праця В. Левицького "Еліптичні функції модулів". І лише згодом почалася деяка спеціалізація "Записок ...": кожен том, згідно з поділом НТШ на секції (а їх початково було три: філологічна, історико - філологічна та математично-природничо-лікарська), призначався вузчому колу читачів, як правило, науковців певної галузі.

Такий підхід продовжувався і надалі, причому окремі томи починають враховувати інтереси читача, що має деяку підготовку до сприйняття відомостей з даної галузі знань, хоча все ж не є спеціалістом. Згодом томи "Записок ..." призначаються вже читачам, що цікавляться певними проблемами. Читацька аудиторія "Записок ...", таким чином, об'єднувала :

- 1) спеціалістів у конкретній вузькій галузі ;
- 2) спеціалістів із загальною спеціальною підготовкою у даній галузі;
- 3) спеціалістів інших галузей, що звертались до "Записок ..." для орієнтування ;
- 4) читачів, що виробили певну підготовленість з даних питань внаслідок зацікавлення ними.

Що, окрім актуальної тематики публікацій, могло об'єднати такі різні групи людей у зацікавленному читанні "Записок ..."? Це безпомилково обрана стратегія універсального впливу на читацьку аудиторію - впливу виразним українським словом, чіткою конструкцією текстів, об'ємною синтаксичною і, відповідно, інтонаційною будовою фаз тощо. Себто, випереджаючи багатьох сучасних творців безбарвних наукових текстів, автори "Записок ..." свідомо орієнтувались на читачів, намагалися зацікавити їх у найнадійніший спосіб - через гармонію елементів змісту і засобів виразу.

Щодо змісту, то "Записки ..." завжди вирізнялися цінністю наведених відомостей: тут публікувалися матеріали, що створювали обличчя усієї української науки. Досить лише згадати, що авторами їх були найвизначніші вчені - В. Антонович, О. Колесса, О. Маковей, О. Огоновський, В. Щурат та багато інших, науковий авторитет яких уже був гарантом змістовності "Записок ...". Стосовно ж засобів виразу зауважимо, що автори їх, виходячи з максимальної зручності форми викладу для читачів, підпорядковуючи вимогам ясності, зрозумілості, дохідливості. Так, дуже характерним є прагнення якомога ширше використовувати багаті можливості рідної мови, уникаючи слів іншомовного походження. Наприклад: "... як се діється в групі модульовій" [1, т. 2, с. 15] (в сучасній літературі з математики дієслово "діяти" витіснене запозиченим - "функціонувати"). Або: "... з огляду на ошадність місця" [1, т. 160, с. 363] (зараз це була б "економія").

А поряд з цим для більшого увиразнення текстів використовуються поширені в середовищі науковців латинські вислови, які, не потребуючи дослівного перекладу та, відповідно, не порушуючи загального ритму розуміння, надають викладу особливого відточеного інтелектуалізму : " in stricto sensu " [1, т. 160, с. 313]; " in hoc digno vinces " [1, т. 2, с. 169] та ін.

Органічними складниками тексту стають прислів'я, літературні ремінісценції, вислови публіцистичного і навіть побутового мовлення – емоційно забарвлені, жваві, інтонаційно багаті. Наприклад: "... тексти українських пісень ...запам'ятані, як кажуть, п'яте через десяте" [1, т. 160, с. 254]. Або: "романтизм і реалізм... є різними формами забреханої уяви" [1, т. 160, с. 308]. Чи: "Ціле море слів не в силі затопити сєї простої і ясної події" [1, т. 2, с. 164].

Подєкуди автори у такій формі подають цілі повідомлення, – не обмежуючись окремими "вкрапленнями". Так робить, зокрема, В. Будзиновський у статті "Аграрні відносини Галичини", з якої наведемо лише один виразний приклад: " ... дає жите мійске в порівнаню до іділі хліборобскої кождому, навіть найбіднішому жебракови, таку суму присмних вражінь, що той, котрий раз єго занюхав, не дасть себе навіть каритою вивести на поселене на селі" [1, т. 4, с. 113].

Отже, виклад у "Записках ..." може служити взірцем того, як логіка наукового дослідження поєднується з багатючими ресурсами рідної мови, утворюючи живе українське наукове мовлення. Настав час слідувати цьому взірцеві, долаючи стерєотипи останніх десятиліть. І на шляху розбудови повноцінного наукового стилю української мови незмінним орієнтиром залишаються "Записки НТШ".

1. Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. 1-155. Львів, 1892-1938. 2. Огієнко І. Українська культура. К., 1918 (Рєспрінт, 1991).

Стаття надійшла до редакції 10.07.92.